

מבט על, גיליון 738, 23 באוגוסט 2015

הפוליטיקה הערבית החדשה – סיכויים והזדמנויות

דורון מצא

מערכת הבחירות האחרונה בישראל הייתה משמעותית מבחינת השפעתה על הפוליטיקה הערבית. הדיבורים, שמאז ומתמיד רווחו בקרב פוליטיקאים ערבים, בדבר הצורך באיחוד השורות כדי לתרגם מן הכוח אל הפועל את הפוטנציאל האלקטוראלי של המצביעים הערבים הפכו למציאות. לראשונה השתתפה בבחירות רשימה משותפת למפלגות הערביות העיקריות. הרכבת הרשימה המשותפת הייתה פועל יוצא של אילוץ, שנבע מהמהלך להעלאת אחוז החסימה – צעד שהיה למעשה ביטוי לדפוס לא-מוצהר במדיניות הממסדית כלפי המיעוט הערבי, שנועד להדירו מהמרחב הפוליטי בישראל, תוך ניסיון מקביל לשילובו בכלכלת המדינה, כחלק מהמאמץ הממשלתי להגדלת התוצר הלאומי.

היוזמה להעלאת אחוז החסימה נשענה על הערכה, כי הפוליטיקה הערבית תתקשה לייצר בין רכיביה שיתוף פעולה של ממש. המציאות הייתה שונה. הרשימה הערבית המשותפת גרפה בבחירות 13 מנדטים והתייצבה כסיעה השלישית בגודלה בכנסת. מנהיגה, איימן עודה, איש מפלגת חד"ש, ביסס את מעמדו לאורך מערכת הבחירות ככוכב עולה וכדובר רהוט של העניין הערבי. אולם, כשם שהתבדו הציפיות של יוזמי החקיקה לגבי איחוד המפלגות הערביות, כך גם לא התממשו התחזיות אודות השדרוג הצפוי במעמד הערבים בכנסת, שצפו את שיחזור המציאות בתקופת ממשלת רבין השנייה (בשנות ה-90), אז הפכו הערבים לחלק מ'הגוש החוסס' של מפלגת השלטון. בפועל, חברי הכנסת הערבים נותרו מודרים פוליטית, גם בשל התהליכים החברתיים העמוקים שעובר הציבור היהודי בישראל בעשורים האחרונים.

תוצאות הבחירות הציבו את הרשימה הערבית במתח חריף בין שני קטבים. מצד אחד, מעמד הפוליטי של חברי הכנסת הערבים לא התחזק, למרות האיחוד בין הרשימות, ותת-הייצוג של המיעוט הערבי נותר בעינו. מצד שני, הציפיות שעוררה הרכבת הרשימה המשותפת נותרו בעינם בקרב הציבור הערבי, ולכן היא מגלמת התפתחות חשובה בפוליטיקה הערבית בישראל. מדובר במופע מכונן, שני בחשיבותו להקמת המפלגות הערביות וגופי הייצוג של הציבור הערבי, ובכללם 'ועדת המעקב העליונה'. ומשום כך, היום שלאחר הבחירות מעמיד את הפוליטיקה הערבית בפני אתגר חדש, שמקורו בפער שבין היעדר השינוי הפוליטי המצופה לבין תקוותו של הציבור הערבי לראות שינוי ביכולתה של המנהיגות הערבית לקדם סוגיות כלכליות וחברתיות פנימיות.

בחינת מהלכיה של הרשימה המשותפת מאז הבחירות מלמדת, כי ראשיה מודעים היטב למורכבות המצב הפוליטי שנוצר בעקבות הבחירות. המענה של איימן עודה בא לידי ביטוי בניסיון לבנות אסטרטגיה פוליטית חדשה, המבוססת על השיח החברתי, שאמור היה לחלחל לעומק הפוליטיקה הישראלית בהשראת 'האביב הערבי' והמחאה החברתית בישראל בקיץ 2011. הפנייה לשיח החברתי נועדה לאפשר לראש הרשימה המאוחדת להדגיש את המכנה המשותף בין המגזר הערבי לאותם חלקים בחברה היהודית, המעניקים עדיפות לסדר היום החברתי, המבוסס על מצוקות בתחומי הדיור, יוקר המחיה וניהול הכלכלה בישראל. אסטרטגיה כזו אמורה גם לסייע לקדם נושאים, הנמצאים במרכז סדר יומו של הציבור הערבי, כולל כאלה שיש להם משמעות לאומית, אך באופן המעמעם את קווי השבר בין הרוב היהודי למיעוט הערבי.

ביטוי לאסטרטגיה זו הוא המהלך של עודה לקידום ההכרה הממשלתית בכפרים הלא-מוכרים בנגב, שבא לידי ביטוי בצעדה שארגן מהנגב לבית הנשיא בירושלים. אמנם, קשה מאד לטשטש את העובדה, כי היוזמה הפוליטית הראשונה של הרשימה המשותפת נגעה באחד ממוקדי הוויכוח המרכזיים בין הממשלה לבין האוכלוסייה הערבית, על רקע הניסיונות הכושלים עד כה לקידומה של 'תוכנית פראור' להסדרת ההתיישבות הבדואית בנגב. אולם, מדובר בבחירה פוליטית מעניינת, המלמדת על בחירתו של עודה למנף את השיח החברתי לטובת קידום יעדים של האוכלוסייה הערבית.

האסטרטגיה החברתית של הרשימה המשותפת מסתמנת כעדכון משמעותי לשתי תפיסות העל, שרווחו בפוליטיקה הערבית בעשורים האחרונים ומבחינת יכולתן לקדם את סדר יומו של הציבור התבררו, במידה רבה, ככישלון רבתי. האחת, היא התפיסה הלאומית של האינטלקטואלים הערבים ואנשי בל"ד; השנייה, היא התפיסה הדתית, שהובילה התנועה האסלאמית/הפלג הצפוני. שתי הגישות השפיעו משמעותית על האופן שבו פעלה ההנהגה הערבית בניסיון לשנות את הסטאטוס-קוו המדיר, המאפיין את יחסי הציבור הערבי עם הממסד והרוב היהודי. הזרם הדתי אתגר את הממסד דרך העמדת ירושלים והר-הבית בראש סדר יומו, ואילו הזרם הלאומי חתר לשינוי יסודות המשטר בישראל דרך מיזם "מסמכי החזון". שני כיווני הפעולה הללו נתפסו על-ידי הממסד הישראלי כקריאת תיגר על מגדירי הזהות של המדינה, ולכן נוטרלו בפועל על-ידה. מנהיגה של התנועה האסלאמית, השיח' ראא'ד, נשפט לתקופת מאסר נוספת בגין פעילות ההסתה שלו בירושלים, ומיזם "החזון הערבי" נוטרל בהיעדר נכונות מצד הממסד והציבור היהודי לקיים על אודותיו דיון ציבורי.

מה שנראה כניצניה של אסטרטגיה חדשה נראה אם כן כאפשרות לשינוי תפיסתי מצד המנהיגות הערבית החדשה, המבוססת גם על לימוד לקחי העבר. מנקודת הראות של הממשלה, יש בכך כדי לייצר הזדמנויות חשובה לעיצוב מחדש של המדיניות הממסדית כלפי הציבור הערבי ובעקבות זאת להניע דיאלוג בין הרוב היהודי למיעוט הערבי. המפתח לכך נעוץ ביכולתה של הממשלה לרתום את האסטרטגיה החברתית של הרשימה המשותפת על מנת לטעון שיח זה בתכנים, העולים בקנה אחד עם יעדיה שלה לקידום השתלבות רחבה של הערבים בכלכלת המדינה. מהלך זה מחייב נקיטת יוזמה ממשלתית לקביעת נושאי הטיפול וסדר היום החברתי, הנוגע למיעוט הערבי. התנאי הוא, שסדר יום כזה יקדם יוזמות ותכניות מתוקצבות לצמצום האפליה החברתית והכלכלית של המיעוט הערבי.

על מנת לאפשר את המהלך הדו צדדי הזה – התמקדות ערבית בשיח חברתי קונסטרוקטיבי ויוזמה ממשלתית לצמצום הפער החברתי-כלכלי בין הרוב למיעוט – תידרש הממשלה הנוכחית לשנות כיוון, כולל ריכוך האקטיביזם הפוליטי האנטי-ערבי. זה נתפס בציבור הערבי כמעצם את תפיסת ההדרה המכוונת והמודעת ומעמיק בפועל את קווי השבר הלאומיים בין הצדדים. מדיניות כזו גם מצרה את האפשרות לרתום את המנהיגות הערבית לעמעם את הדגשים הלאומיים לטובת הבלטה של הנושאים האזרחיים-חברתיים. יכולת איפוק וריסון נדרשת עתה משני הצדדים. המנהיגות הערבית נדרשת, יותר מתמיד, לרסן יוזמות והתבטאויות, שגלום בהן ממד לאומי פרובוקטיבי. ריסון זה יאפשר אולי לממשלה לקדם תכניות כלכליות-חברתיות, שתרומתן לתפיסת השילוב ברורה ונחוצה. חשוב שיתקיים על בסיס זה דיאלוג בין ההנהגה הערבית לממשלה, שתוצאתו עשויה להתבטא בסדר יום לאומי-חברתי שילובי, שצריך להיות מעניינם של הרוב והמיעוט כאחד.